

making description program guests categories who make everything possible to discourage a normal air atmosphere. Communication and psychological aspects between host and guests were also analyzed. This article may be useful for postgraduates and teachers for theory and practices of social communication serial of lectures

Keywords: televisional interview, author of interview, guest of program, communication

УДК 811.161.2

Фіголь Н. М.,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування
Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету
України «КПІ»*

РОБОТА РЕДАКТОРА НАД МОВНОСТИЛІСТИЧНИМ НАПОВНЕННЯМ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО ВИДАННЯ

На сьогоднішній день електронні навчальні видання (ЕНВ) здебільшого виходять в авторській редакції, тому в таких програмних засобах навчання зазвичай помилок (змістовних, мовних і технічних) більше, ніж у традиційних друкованих підручниках, які проходять обов'язкове редакційно-видавниче опрацювання. З'ясувати необхідність та основні особливості редакторського опрацювання ЕНВ і покликана ця стаття, а також визначити межі редакторського опрацювання на усіх мовних рівнях.

Ключові слова: електронне навчальне видання, мовні засоби, текст, термін, лексика.

В умовах безперервного збільшення потоку інформації усе більш значущими стають процеси інформатизації і комп'ютеризації. Інформаційні технології забезпечують реалізацію нових підходів до навчання, надають новітні засоби й методи пошуку й управління знаннями. Активне використання інформаційних технологій, зокрема електронних навчальних видань (далі — ЕНВ), у навчальному процесі зумовлює необхідність переглянути традиційні підходи до викладу матеріалу, що й визначило *актуальність* нашого дослідження. Зокрема, вкрай актуальним є питання оптимального впровадження в навчальний процес електронних засобів навчання. Цю тему досліджували у своїх роботах Н. Кононець, А. Крючин, М. Ястребов, О. Полях, Є. Нужнов, О. Алексеев, В. Гасов, О. Гриценчук, О. Гурков, І. Пустановалов, Т. Яковенко та ін.

Постановка проблеми. Українські електронні навчальні видання перебувають на стадії початкового розвитку, але вже встигли привернути увагу дослідників. Проводяться систематичні дослідження проблем, які пов'язані зі створенням і використанням програмних засобів навчання, зокрема ЕНВ. Завдяки працям таких учених, як А. Шестопал, А. Литвин, Л. Гризун, М. Беляєв, С. Григор'єв, С. Раков, О. Руденко-Моргун, С. Фіялка та ін. вирішено вже багато теоретичних і методичних проблем створення та використання освітніх електронних засобів. Водночас на мовне наповнення ЕНВ або не звертали уваги взагалі, або торкалися принагідно, ґрунтовних досліджень мовного аспекту та особливостей редагування цього типу видань на сьогодні бракує.

Особливу увагу варто звернути на специфіку ЕНВ, якою визначається добір у них мовних засобів. Від того, які мовні засоби використано для викладення матеріалу та як він синтаксично організований, залежить доступність інформації, правильність та однозначність тлумачення, якість засвоєння матеріалу та можливість утримання інтересу учня до предмету навчання, а також авторитетність джерела та науковця в очах реципієнта. Тому так важливо усвідомлювати значення роботи редактора (який фактично виступає ретранслятором змісту поширюваної інформації) над мовним наповненням електронного навчального видання. Отже, *мета нашого дослідження* — з'ясувати особливості роботи редактора над мовностилістичним наповненням ЕНВ.

Результати дослідження. Визначальним при створенні якісного електронного видання є насамперед лексичний мовний рівень. Лексичний запас, яким послуговується автор, повинен відповідати лексикону цільової аудиторії, якій адресовано видання, її мовленнєвому досвіду. Оскільки мовний досвід автора і читача істотно відрізняється, саме редактор покликаний забезпечити відповідність лексичного складу, складових елементів видання рівню цільової аудиторії.

Можна стверджувати, що оскільки ЕНВ — освітній продукт, то й лексика його має бути загальноновживаною, доступною та перебувати в семантичному полі загальної проблематики видання.

Для ЕНВ застосування влучної нейтральної лексики — обов'язкова вимога, тому редактор повинен особливо уважно відслідковувати такі типи помилок, як: граматичні помилки; кальки та русизми; неточне слововживання; неоднозначність; занадто велика або, навпаки, мала частка нових слів; використання рідковживаних слів, діалектизмів, жаргонізмів, професіоналізмів та інших позалітературних лексем; використання термінів-дублетів; невдале тлумачення термінології тощо.

Для пояснення нового матеріалу (особливо школярам) доречно використовувати загальноновживані й загальновідомі терміни, а також обов'язково

враховувати освітній рівень та ерудицію читача. Наприклад, учневі молодшої школи можна запропонувати текст про рідну країну, проте аж ніяк не про її економічний стан, навіть якщо тема буде розкрита за допомогою нескладних для розуміння мовних засобів.

Важливою проблемою лінгвістичного характеру для редактора є редагування термінів та їхніх дефініцій. У багатьох ЕНВ нині гостро постає питання некоректного тлумачення професійних, термінологічних лексем.

К. М. Накорякова наголошує на тому, що правила визначень засновуються на фактичних, логічних та мовностилістичних вимогах до них. Отже, визначення термінів мають бути істинними за змістом, а концепти, виражені у них, — змістовними [4, с. 252].

Негативно позначається на адекватному розумінні інформації пояснення в ЕНВ нових понять за принципом «невідоме через невідоме», як-от: «Синтез наукової інформації за своїм визначенням складає протилежність аналізу і тому має відповідне застосування при виконанні дослідження» [3, с. 26].

Це визначення фактично не розкриває поняття, лише перешкоджає сприйняттю інформації. Подібні формулювання не дають об'єктивного уявлення про предмет вивчення конкретної дисципліни, хіба що викличуть у користувача ЕНВ сумніви щодо компетентності автора.

Розповсюдженою семантико-стилістичною вадю ЕНВ є підміна понять у дефініціях, що призводить до змістовно некоректних трактувань певних явищ: «Методика викладання навчального предмета (дисципліни) — це галузь педагогічної науки (потрібно «спосіб провадження освітньої діяльності»), яка являє собою окрему теорію навчання (приватну дидактику), обумовлену особливостями та специфікою набуття знань, умінь і навичок окремого предмета» [3, с. 12].

У наведеному прикладі засіб провадження освітнього процесу отожднюється автором із широкою категорією галузі (тобто самим освітнім процесом). Це спричинює докорінне спотворення смислового значення дефініції.

Визначення має бути не тільки істинним за змістом, а й правильним за своєю будовою та формою. Якщо істинність визначення обумовлюється його об'єктивністю, то коректність дефініції (з погляду логіки та мови) залежить від її структури, що регулюється певними правилами. Наведемо їх нижче.

1. *Правило співмірності* — обсяги дефінієндума та дефінієнса повинні бути однаковими. Порушення цього правила призводить до двох помилок:

а) *помилка занадто широкого визначення* — обсяг дефінієнса є ширшим, ніж обсяг дефінієндума: «Логіка — це наука, що вивчає мислення людини», «Кінь — ссавець, хребетна тварина» є дуже широкими, оскільки людське

мислення вивчає не лише логіка, а хребетних тварин класу ссавці чимало (лама, кінь, верблюд тощо);

б) *помилка завузького визначення* — виникає, коли обсяг дефінієнса є вузьким, ніж обсяг дефінієндума: «Логіка — це наука про поняття» (логіка вивчає не лише поняття); «Совість — це усвідомлення людиною відповідальності перед самим собою за свої вчинки і дії» (совість — це також усвідомлення відповідальності перед суспільством);

2. *Правило заборони кола* — визначення не повинні утворювати кола.

Сутність помилки при порушенні цього правила полягає в тому, що дефінієндум визначається через дефінієнс, а останній, у свою чергу, — через дефінієндум: «Обертання — це рух навколо осі». Коло виникне тоді, якщо буде сказано, що «Вісь — це пряма, навколо якої відбувається обертання». Різновидом цієї помилки є тавтологія, «те саме через те саме» — дефінієндум і дефінієнс позначаються однаковими словами: «Ідеаліст — людина ідеалістичних переконань», «Масло — це маслоподібна, масляниста речовина», «Історія — наука про історичні явища».

3. *Правило зрозумілості та однозначності* — визначення повинно бути чітким, однозначним, а також зрозумілим для аудиторії.

Воно має вказувати на відомі ознаки, що не вимагають пояснення та не містять двозначності. Якщо ж одне поняття визначається через інше, ознаки якого не відомі і яке, у свою чергу, вимагає визначення, то це веде до помилки, яку часто називають визначенням невідомого через невідоме, або визначенням x через y .

Правило зрозумілості застерігає від підміни визначення метафорами, порівняннями та іншими тропами (наприклад, «Лев — цар звірів», «Верблюд — корабель пустелі»), які, хоча й допомагають скласти уявлення про поняття, проте не розкривають його істотних ознак.

4. *Правило стверджуваності* — визначення не повинно бути заперечним (негативним).

Негативне визначення не розкриває визначуваного поняття. Воно вказує, чим не є предмет, не вказуючи при цьому, чим, власне, він є.

Наприклад, помилковими будуть такі визначення: «Тварина — не рослина», «Алхімія — не наука», «Порівняння — не доказ»).

Проте на визначення так званих негативних понять це правило не поширюється. У визначенні, за необхідності, можна застосовувати заперечення, але тільки після ствердження. «Тварина — це жива істота, не рослина, не гриб і не бактерія», «Безбожник — це людина, що не визнає існування Бога» — приклади правильних визначень.

5. *Правило мовної грамотності* — формулювання дефініції має відповідати наявним мовним нормам. Відхилення від них, що полягає в лінгвістичних

помилках, веде також до помилок логічних. Тому зводити вимоги стосовно формулювання визначень суто до логічних правил недостатньо.

Норми сучасної літературної мови поділяються на фонетичні, лексико-фразеологічні, словоскладальні, морфологічні, синтаксичні і стилістичні — усі вони мають бути дотримані у якісних навчальних виданнях.

Н. О. Брюханова також говорить про те, що ще на етапі проектування тексту необхідно вибрати спосіб розкриття змісту поняття, установити спосіб побудови визначення поняття та підпорядкувати визначення відповідним правилам [1, с. 3].

Зважаючи на конвергенцію двох і більше мов у багатьох науковців, авторів навчальної літератури доволі розповсюдженою проблемою є вживання російськомовних термінологічних формулювань та загальному викладі, як-от:

1. «Учіння(потрібно «навчання»), зі свого боку, передбачає одержання навчальної інформації; усвідомлення, засвоєння та аналіз навчального матеріалу; застосування одержаних навичок на практиці» [3, с. 16].

2. «На основі вивчення явищ *процесу* (потрібно «процесу») навчання *данного* (потрібно «цього») предмета розкривати між ними закономірні зв'язки [3, с. 20].

Подібні помилки можуть бути спричинені перекладним характером навчальних видань та засиллям клішованих конструкцій і штампів з російської та англійської мов, що нині широко побутують у повсякденному українському мовному середовищі. Вони одразу знижують рівень наукового викладу і негативно позначаються на якості засвоєння нової навчальної інформації реципієнтом.

Іноді за браку інформації або через схильність до невиправданого багатослів'я, бажання надати власному тексту «ще більше науковості» автори ЕНВ вдаються і до такої розповсюдженої помилки, як повтор:

1. «Морально-психологічні мотиви характеризуються наявністю особистого *задоволення* (*насолоди*) від процесу передачі та засвоєння знань, умінь, навичок» [3, с. 16].

2. «Словесні методи: дії, пов'язані з *мовленнєвою* (*вербальною*) діяльністю під час заняття — розповіді, пояснення, повідомлення та інше» [3, с. 21].

Редактор повинен без будь-яких сумнівів позбавляти текст ЕНВ від дублетів, залишаючи в оригіналі більш знаний у професійному середовищі термін або ж доречніший варіант лексики, коли йдеться про контекстуальні синоніми (*задоволення* — *насолода*).

Синтаксична організація тексту значною мірою є показником складності, оскільки чим довше речення, тим більше в ньому думок і деталей, тим складнішими є синтаксичні зв'язки. Вважають, що для учнів молодшого шкільного

віку оптимальним вважається речення з 7–15 слів рідною мовою, а до 12 років учні вже легко оперують реченнями з 20 і більше слів [2, с. 130].

Крім того, існують особливості сприйняття інформації з монітора (швидка втомлюваність зору читача через мерехтіння екрана) — отже, інформація в ЕНВ повинна подаватись у стисненому, лаконічному вигляді, тому потрібно особливо ретельно добирати в них не лише лексичні засоби, а й синтаксичні конструкції. Потрібно прибрати усе зайве, надлишкові конструкції, лишивши тільки суть, основну думку.

Отже, редактор ЕНВ, дбаючи про стрункий, лаконічний виклад, повинен вдаватись до таких змін тексту:

- скоротити надлишкові конструкції (наприклад, *зробити розрахунки — розрахувати; ретельно слідувати за добором — ретельно добирати* тощо);
- вилучити тавтологію — невинувдані повтори (*вільна вакансія, поступальний рух вперед* тощо);
- перевірити правильність та чіткість тлумачення термінів у вигляді простих зрозумілих конструкцій;
- позбутись кострубятих або ж, навпаки, задовгих та зарозумілих конструкцій на користь чіткості, лаконічності, притаманних для наукового стилю.

Важливо, щоб учень міг легко зрозуміти та без зайвих зусиль засвоїти матеріал ЕНВ, самостійно виконати завдання, а успіх самостійної роботи багато в чому залежить від доступності викладу матеріалу, чому якраз і сприяє правильно організований текст.

Окреме значення у ЕНВ має й правильна організація системи заголовків. Лаконічність та зрозумілість заголовкового комплексу— обов'язкова вимога для кожного навчального видання, проте в електронному виданні вона має визначальну роль для орієнтації в текстовому масиві. Відповідно до композиційної організації ЕНВ, їх заголовки повинні відбивати завершеність смислових частин матеріалу та повно й достовірно відображати зміст тексту, який називають.

Висновки. На сьогоднішній день електронні навчальні засоби виходять переважно в авторській редакції, адже кожен автор може тепер безкоштовно викласти створений ним текст в мережу. У таких виданнях зазвичай помилок (змістовних, мовних і технічних) більше, ніж у традиційних друкованих підручниках, які проходять обов'язкове редакційно-видавниче опрацювання. На нашу думку, оприлюднювати ЕНВ, ігноруючи етап редагування, неприпустимо, адже цей тип видання має необмежено широкі можливості поширення, його тиражування помножене у мільйон разів завдяки Інтернету, а отже, й допущені помилки потраплять на очі численної аудиторії читачів.

Таким чином, можемо констатувати, що мовна культура навчального видання та уміння автора коректно висвітлити проблему є запорукою ефективної комунікації між учнем та автором за допомогою ЕНВ як засобу навчання. Порушення ж цих вимог призводить до втрати довіри до ЕНВ як джерела навчальної інформації, до автора як серйозного науковця. Незаперечно важлива роль у налагодженні вдалої комунікації між автором ЕНВ та читачем, учнем у цьому випадку належить редактору, на якого покладено обов'язки зробити текст у електронному вигляді читабельним, зручним для сприйняття.

Література:

1. *Брюханова Н. О.* Логічні та семантичні прийоми конструювання змісту навчання : наук. стаття / Н. О. Брюханова // Наукова бібліотека УПА : веб-сайт. — URL : <http://library.uira.kharkov.ua>. — 7 с. (29. 11. 2012).
2. *Концепція* розвитку електронного е-навчання в НТУ «ХПІ» на 2009 — 2016 роки // НТУ «ХПІ» : веб-сайт. — URL : http://cde.kpi.kharkov.ua/cdes/New/Conception_eL.pdf. — 11 с. (29. 11. 2012).
3. *Михайличенко О. В.* Методика викладання суспільних дисциплін у вищій школі : ел. навч. посіб. / О. В. Михайличенко. — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. — 122 с.
4. *Накорякова К. М.* Литературное редактирование : уч. пособие / К. М. Накорякова. — М. : ИКАР, 2006. — 432 с.

УДК 007:304:659.3

Харлан А. П.,

*старший викладач кафедри видавничої справи та редагування
Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету
України «КПІ»*

МОРАЛЬНІСТЬ — ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглядається важлива складова людського життя — спілкування. Особлива увага приділяється гуманістичному спрямуванню у стосунках між людьми, на нестаріючі загальнолюдські цінності.

Ключові слова: спілкування, моральна культура, інтелігентність, загальнолюдські цінності.